

Diabolina

Mindenki ripacs volt

Tegnap összefutottam hajdani asszonyommal, Marija Fjodorovnával, és ez annyira felkavart, hogy úgy döntöttem, megírom, amit általa éltem át. Ehhez az elején kell kezdenem.

Szoktak a szegények furcsa nevet adni a gyerekeknek, legalább a neve legyen úri, én Olimpiada lettem. Nem értette senki, a becenevem így lett Lipa, ennek van értelme: hárs. Nem voltam szép kislány, nem lettem szép nő, iskolába nem jártam. A bátyáim se soká tanultak, hamar beadták őket a gyárba. Egy szobánk volt, hallottam, ahogy szótagolva olvasnak, négyévesen így tanultam meg írni-olvasni. Tízéves koromban cselédnek adtak, lengyel pánokhoz kerültem, ők adtak tovább maguk között, mert megbízhatónak ítélték, nem loptam, nem hazudtam, a cselédkönyvemben jók voltak a bejegyzések. Húszévesen Andrej Alekszejevics Zseljabuzsszkij családjához kerültem. Az úr és a felesége házassága megromlott, a férj visszaköltözött a szüleihez a kislánnyal és a kisfiúval, én az asszonyomnál maradtam. Cselédből házvezetőnévé léptem elő, majd szinte a barátnője lettem, az ilyet hívták társalkodónőnek.

Nevezetes asszony az én jótévőm, Marija Fjodorovna Andrejeva, a moszkvai Művész Színház sztárja. Sokan utálták irigységből, mások azért, mert forradalmár lett, megint mások azért, mert úrilánynak született, az apja színházi rendező volt, és ő már gyerekszínészként is fellépett, a vérében volt a szakma. Utálták azért is, mert kemény nő, hajthatatlan, önféjű, a rendezők rettegtek tőle; arisztokrata körökben ugyanolyan otthonosan mozgott, mint a polgárok között. Voltak előkelő és gazdag hódolói, például Szavva Morozov, aki őmíatla költött vagyonokat a Művész Színházra, később pedig az Iszkrára, a szocdemek lapjára, amit névlegesen a híres asszonyom szerkesztett, ezért enyhébben cenzúrázták és ritkábban tiltották be. Akkor már Gorkij élettársa volt, ezt is irigyelték tőle. Marija Fjodorovna nem volt szép, a szeme kicsi, az orra túl nagy, a felső ajka a kiálló szemfogai fölött ráhajolt az alsóra, már fiatalon volt egy kis tokája, de nagyon vonzó tudott lenni a színpadon és az életben egyaránt, a hangjával pedig mesterien tudott bánni, visított, bűgött, kiabált, sutogott, és mindezt dallamosan. Sokáig jól tartotta magát, ötvenévesen Desdemonát játszotta, amikor ő volt az északi terület színházainak a komisszára. Kár, hogy többé nem engedték színpadra. Tanítani sem engedték, pedig sokszor kérte Lunacsarszkijtől is, Sztálintól is. A háborút Kazahsztánban, kitelepítésben élte túl, ott is a Tudósok Házát szervezte, mint korábban itt Moszkvában. A Gorkij utcában futottam vele össze, tíz évvel idősebb nálam, úgyhogy most 83 éves, Gorkij is pontosan annyi lenne.

Gorkij családós ember volt, amikor összekerült az asszonyommal, és Jaltában élt a feleségével, Katyerina Pavlovnával, a fiával, Makszimmal és a kislányával, Kátyával. Alekszej otthagya őket, csak a legényét, Zahar Vasziljevics Szeliversztovot hozta magával a közös háztartásba. Nem hiszem, hogy az asszonyom rájött volna, hogy beleszerettem a szerelmébe, de ha rájött is, aligha érdekelte. Be akarták biztosítani magukat, hogy a cselédjük nem hagyja el őket ezután sem, így hát engem férjhez adtak Zaharhoz, akit nem szerettem, de becsülettel elviseltem. A forradalmárok pontosan úgy boronálták össze a szolgálkaikat, mint az urak a jobbágyokat, és még büszkéek is voltak magukra, hogy milyen jól bánnak velünk. Szültem Zaharnak egy gyereket, pár év múlva egy napon haltak meg. Soha nem számolták össze, hány százezer embert vitt el nálunk a spanyolnátha. Ha hívó lettem volna, azt gondolhattam volna, hogy a bűnös vágyaim miatt pusztult el a férjem és a fiam, de nem voltam hívó, és a haláluktól sem lettem azzá.

Még nem láttam Alekszejt, amikor már azt hallottam mindenfelől, hogy istenáldotta tehetség. Végre a népből jön valaki. Nagyobb ígéret, mint Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov és Merezszkovszkij együttvéve. Az ő személyében a nép kopogtat az orosz irodalom ajtaján. Mit orosz irodalom, a világirodalom ajtaján! Az orosz respektásgébe végre berobban a XX. század! Ezt hallottam az

arisztokratáktól, a demokratáktól, a nagyiparosok feleségeitől, a narodnyikoktól, a kritikusoktól, mindenki boldog volt, hogy végre megjött az, akire vártak.

Az első elbeszélése, amit olvastam, a *Makar Csudra*, buta, kimódolt, romantikus mese, mondtam is Marija Fjodorovnáknak, aki erre azt mondta: nem baj, ír ő még jobbat is. Sok év telt el, mire új Gorkij-művet vettem a kezembe, igaz, a darabjait muszáj volt megnézni, mert a Művész Színház adta elő őket, amelyben Marija Fjodorovna, az én jótévőm játszott. A másik díva, Olga Knyipper rávetette magát Csehovra, az én asszonyom pedig, hogy le ne maradjon mögötte, rávetette magát Gorkijra. Csehov is tüdőbeteg volt, de már öreg, negyvenéves, Gorkij pedig csak harminc.

Alekszejben minden hamis volt, az is, amit írt, az is, amit mondott, és az is, ahogy öltözködött. Rőt és tömött bajsza volt, a haját közepén választotta el és ráfésülte a fülére. Széles karimájú kalap, magas szárú csizma, csizmába gyűrt szürke pantalló, fekete, baloldalt átlósan gombolt, magas nyakú, méretre csináltatott selyem gimnasztyorka, kaukázusi bőrv. Idegenül mozgott a maga kitalálta jelmezben, olyan volt, mint egy módos paraszt, amikor fényképezkedni megy. Mindig meggörnyedt egy kicsit, valahányszor nő mellé került, mintha szegélyné, hogy magas, holott egyáltalán nem volt az, a hajlott háttal keltette ezt a benyomást, játszotta a behódolt hímet; be is dőltek neki a nőstények sorra. Pipázott, mahorkát szívott, ivott, énekel, táncolt, tetszett is a kispolgároknak, az arisztokratáknak és a szociáldemokratáknak, akik mindig lelkifurdalást éreznek az úgynevezett nép iránt, amiről senki sem tudja, micsoda, de a szegények biztosan beletartoznak. Imádják a magasabb körök ajnázni a népi bumburnyákokat, és ha az illető óvatos, a szerepét elég jól játssza, és nem sérti meg a polgári etikettet, akár évtizedekig is eldagonyázhat a ráaggatott szerepben, történhet közben bármi, világháború, polgárháború vagy forradalom. Főleg a zsidók imádják a népfikat, és Gorkijjal nagyobb szerencsésük volt, mint a többi orosz iszákossal. Alekszej igazán szerette őket, azt mondogatta, hogy csak a zsidóktól kapott jót ifjan, míg az oroszok ütöték-verték; sose találkoztam még egy ilyen filozemitéval.

Amikor először láttam, bizalmatlanul vizslatott körül; csak rénsnyire nyitotta a szemét, úgyhogy nem is vettem észre azonnal, mennyire kék. Azt rég tudta, hogy a polgárokat könnyedén az ujjá köré csavarja, a szolgálkában viszont ellenséget gyanított, a szolgálkának jó a szimatuk, és átlátnak rajta. A nép tényleg gonosz, igaza volt. Én cseléd voltam, tehát ellenség. Soha nem ismertem senkit, aki ennyire gyűlölte volna a népet, amelyből állítólag jött, és amelyet állítólag képviselt. Az volt róla az első benyomásom, hogy nyomakszik, igyekszik, felfelé tör, könyököl, kelletti magát, a képét tenyérbe mászónak találtam, úgy izgett-mozgott, mint egy kurva, hülyeségeket beszélt, és beleszerettem.

Idősebb nőkre hajtott, akik segíthetik a pályán, a kedvükért kamaszos bájít és tartózkodó negélyt varázsol az arcára, a húsos ajkaira, az előreugró, ősemberi szemöldöke alá. Ha nővel beszélt, elmélyítette a hangját, behízogott bűgött, ebből tudni lehetett, hogy a nő kell neki. Minden nő kellett ennek a bájgúnárnak. Megfordult a fejében, hogy szólok az asszonyomnak, vigyázzon ezzel a műparasztal, de aztán nem szóltam, tapasztalt asszony volt az én jótévőm, egész Moszkva a lábainál hevert, milliósok imádták, éppen Szavva Morozovnak volt a szeretője, aki aztán Alekszej jó barátja lett. Sokszor kísértem el hozzá a palotájába az asszonyomat, utált is Szavva felesége, amíg élt. Szavva mindenben az ellentéte volt Alekszejnek. Hamisságnak a nyomát sem fedeztem fel benne, egyenes, tiszta lélek, noha alulról jött ő is; ami a szívében, az a száján, magának a cárnak is megmondta a véleményét, és nem győzte a milliósok szemébe vágni, mennyire aljasok. Nem is kedvelték különösebben. Utálta a cári rendszert, és megvetette Nyugat-Európát, igazából Csehovval kellett volna barátkoznia. Mindent begyűjtött a kopasz tatár fejébe. Volt annyira elképesztő a memóriája, mint Alekszejnek, de sokkal gyorsabban

SPIRÓ György
Kerengő
Szépirodalmi, 1974
Magvető, 2012

Shakespeare
szerepösszevonásai
Európa, 1997

Az Ikszek
Magvető, 1981,
2007

A Jégmadár
Ab Ovo, 2011

Mit ír az ember, ha
magyar
esszék
Ab Ovo 2003

Drámák I-IV.
Scolar, 2008-2012

Fogság
Magvető, 2005,
2012

Fogság
szélelvezetek
Magvető, 2006

Messiasok
Magvető, 2007

Feleségverseny
Magvető, 2009

Tavaszi tárlat
Magvető, 2011

Kémjelentés
Magvető, 2011

Magtár
Magvető, 2012

Álmodtam neked
Magvető, 2013

Diabolina
(megjelenés előtt)
Magvető, 2015

„Békevadász”
(dramolett)
Magyar Lettre
Internationale, 92

(Eve-Marie Kallen
interjúja)

„Nem ideológia,
nem politika, csak
az emberek közti
viszonyok”
Magyar Lettre
Internationale, 93

2015 nyár

gondolkozott nála, és úgy hadart, hogy néha nem lehetett követni. A pénzszerzés nem szórakoztatta, túlságosan könnyűnek találta, és csak jótékonykodott, ahol értelmét látta. Meg is ölette érte a családjá, elégük lett abból, hogy elherdálja az örökségüket, amihez semmivel sem járultak hozzá, aztán persze ráfogták Kraszinra, aki utoljára járt nála Cannes-ban. Hivatalosan öngyilkos lett.

Tapasztalt asszony volt az asszonyom, mégis belepottyant Alekszej hálójába, vagy inkább fordítva, nem volt elég okos a műparaszt.

Ott voltam a közelükben első este, amikor Alekszej, a kétgyermekes családapa elmesélte, mit kérdezett tőle Nyizsnyij Novgorodban néhány éve Korolenko. Azt kérdezte, van-e családja. Alekszej azt felelte, hogy van. Helytelen, mondta állítólag Korolenko, magának szabadságra van szüksége!

Nekem erre a pimaszságra vér futott az arcomba, de Marija Fjodorovna jól tűrte, otthonos volt neki a nyomuló ripacsok minden fondorlata.

Alekszej imádott felolvasni, kikíváncsolt belőle a színész. Gyakran olvasott fel Csehov meg Leonyid Andrejev műveiből, Andrejevvel akkoriban még nagyon jóban volt. Felolvasás közben rendszeresen elsírta magát. Különben is sokat és gyakran sírt nyilvánosan, nem volt könnyű hozzászoknom. Amikor Csehov *Szakadéknak* című elbeszélését olvasta fel, vele zokogott az egész társaság.

Ráérintően mesélte a kalandjait, kevés volt bennük a poén, egy-egy alak nevében hosszan tudott beszélni és érvelni, az alakból ki nem lépve, mintha olyan drámát improvizálna, amelyiknek se cselekménye, se csúcspontja, csak szereplői vannak. Színésznek talán jobb lett volna, mint írónak, de így is végiszínészkedte az életét.

Egyszer Csehovnál voltunk Jaltában. Sokan voltunk, ott volt többek között Bunyin, Szkitalec, Csirikov meg egy Lazarevszkij nevű fiatal tiszt, aki mindenkit halálra untatott. Alekszej azt fejtegette, hogy nagy író ugyan Tolsztoj és Dosztojevszkij, de kártékonyak, mert passzivitásra nevelik a népet, és meg akarják akasztani a történelem kerekét. Némán hallgatták. Én arra gondoltam, Oroszországban ilyen írókat a nép nem olvas, nem is hallott felőlük, Alekszej butaságokat beszél. A provokációnak nem volt visszhangja. Alekszej megsértődött és elviharzott, mire szidalmazni kezdték: faragatlan, beképzelt fickó, hogy képzeli. Csehov akkor azt kérdezte: „Miért most háborognak, miért nem mondták a szemébe?”

Alekszej az ideiglenes színház hodályában olvasta fel az Éjjeli menedékhelyet, mert a színházat éppen tatarozták. Rengetegen voltak jelen Szavva Morozovtól a fodrászokig, így lehettem ott én is. Az Anna nevű szereplő halálakor Alekszej elsírta magát és azt mondta: „De jól írtam ezt meg, az istenit, ez aztán tényleg jól van megírva!” Saljapin erre meglapogatta a vállát: „Jól van megírva, Aljosza”.

Sztanyiszlavszkij a könnyeivel küszködve kérte, hogy folytassa az olvasást. Mindenki ripacs volt, de Alekszej a legnagyobb.

Lelkesedtek a darabért, csak én untam, nem történt benne semmi, a szereplők nyomora nem hatott meg, láttam annál rosszabbat is. Minden szereplő mesterkéltén és hosszadalmasan beszélt, valamennyien romantikusan érzelegtek. Biztosan ezért lett akkora sikere a világban. De nekem mindegy volt, milyen a darab, jó volt nézni Alekszejt, és hallgatni a röcögtetett hangját.

A próbákon Alekszej nem volt jelen, végig lent volt Jaltában, igyekezett zöldágra vergődni a feleségével, aki rosszul tűrte, hogy Alekszej csalja.

Sztanyiszlavszkij kitalálta, hogy a színészek látogassanak ki a Hitrovkára, attól hitelesebb lesz az alakításuk. Ez a piac volt a szökött rabok meg a hajléktalanok kedvenc tartózkodási helye, ahogy álszentül mondták, vagyis sehoh másutt nem tűrték meg őket Moszkvában. Kurvák és stricik világa, állandóan razziazta, a környéken nem volt villany, és víz sem volt a házakban, csak utcai csapok. Volt ispotály, templom, tömegszállás, ingyenkonyha. Marija Fjodorovna kért, hogy kísérjem el, hátha lehet kapni valami értékeset az orgazdáknál, egy cseléd olcsóbban vásárol, mint egy úrinő. Szép kínai vázákra tettem szert olcsón. Alekszej, aki már akkor a csecsebecsék szenvedélyes gyűjtője volt, később azt mondta, hogy ezek a kínai vázák álkínai vázák, de mindegy, mert ezeket is a kínaiak gyártják.

Sztanyiszlavszkij az egész társaságot bevitte a Buturlin-palotába, valaha fényűző épület volt, de teljesen leromlott, hajléktalanok tengődtek benne, és az általa előzőleg gondosan kiválogatott nyomorultak elmondták az életüket. Összevissza hazudoztak, ahogy szoktak, a szegények amúgy is többet hazudoznak egymásnak és önmaguknak, mint a jobb módúak, ezúttal még meg is fizették őket érte. Sztanyiszlavszkij büszkén hallgatta a rémes történeteket, lám, micsoda sorsok, micsoda nyomor, a pokolnak micsoda bugyrai, hát ehhez tessék felnőni a művész hölgyeknek és uraknak. Bűz, patkányok, nyirok, órákon át ácsorogtunk, hölgyek és urak, egy kietlen, fűtetlen teremben, elgémberedett a lábunk, de nem volt tanácsos leülnünk, nehogy tetvet, poloskát szedjünk össze. A nyomorultak olyan vontatottan meséltek, mint ha egy Sztanyiszlavszkij-rendezésből léptek volna elő. A színészek érdeklődő arcot varázsoltak magukra, Nyemirovics-Dancsenko, a másik rendező lelkes képet vágott, Szimov pedig, a díszlettervező nyitott szemmel aludt. Ő előbb tudta, milyen lesz a díszlet, de óvakodott a tervet megmutatni, hadd higgye Sztanyiszlavszkij, hogy a Hitrovka ihlette meg. Kacsalov megindította a könyveit, a többiek némán röhögtek és egymás háta mögé bújtak Sztanyiszlavszkij osztályfőnöki tekintete előtt. Hónapokig emlegették aztán ezt a látogatást, és ha valamit nagyon untak, azt mondták: „akár a Hitrovkán”.

A bemutató előtt Marija Fjodorovna fapofával számolt be a Hitrovkán tett tanulmányútról, Alekszej elhűlve hallgatta. Nem mondott semmit, csak rám nézett. Nem hunyorított, nem nevetett, csak összenézett velem. Tudta, hogy ugyanazt gondolom, amit ő, mert mind a ketten szegényként nőttünk fel. Akkor néztünk össze először.

Marija Fjodorovna hihetően adta Natasát, az egyszerű, számomra túlságosan tiszta lányt, a hosszú sáljába természetesen burkolódzott, és erőltetés nélkül tudott megszólalni, amit nem vártak tőle, addig be volt skatulyázva a hősnői szerepkörbe. Előadás alatt Alekszej idegesen, cigarettázva máskált a színpalak mögött, és amikor tapsra szólították, a cigarettát nem nyomta el, mintegy a függöny előtt eszmélt csak fel, akkor a cigarettát a markába rejtette, úgy tartotta füstölögve öt percig, amíg külön csak őt ünnepezték, aztán a függöny mögött tovább szívta. A színészek a fogukat szívták. Nem könnyű marokban tartani a cigarettát anélkül, hogy elaludna vagy megégetné az embert, ezt gyakorolni kell. A szerző elhalászta a tapsrendet a színészek és a rendező előtt. Hatalmas siker volt, azóta se láttam ehhez fogható.

Együtt csináltuk végig a forradalmat.

(regényrészlet)

